

גלעד | לתולדות יהודי פולין ותרבותם

גלעד

לתולדות יהודי פולין ותרבותם

כרך כח

עורך: גרשון בקון; עורכי משנה: סקוט אורי, אבנר הולצמן ואדם טלר

המכון לחקר תולדות יהדות פולין ויחסי ישראל-פולין
המרכז לחקר התפוצות ע"ש גולדשטיין-גורן
אוניברסיטת תל אביב
תשפ"ה

גלעד הוא כתב-עת שפיט היוצא לאור באופן קבוע מאז שנת תשל"ג.
פרסומי המרכז לחקר התפוצות ע"ש גולדשטיין-גורן
ספר 218

מאסף זה יצא לאור בסיוע בית שלום עליכם והפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב

מזכיר המערכת ועורך מדור ספרים: דרור שגב
עריכה והבאה לדפוס, חלק עברי: אבי בן-אמתי
עריכה והבאה לדפוס, חלק אנגלי: רוביק דניאלי

עיצוב ועימוד: אלה רסקין

המכון לחקר תולדות יהדות פולין ויחסי ישראל-פולין
המרכז לחקר התפוצות ע"ש גולדשטיין-גורן
אוניברסיטת תל-אביב 6997801
galed@tauex.tau.ac.il

© אוניברסיטת תל אביב תשפ"ה
מסת"ב 0334-4258
דפוס קופי סנטר, אוניברסיטת תל אביב

Cover picture:

Nahum Sokolow (c.1921).
Grantham Bain Collection
LC-DIG-ggbain-33385
Library of Congress, Prints and Photographs Division

תוכן העניינים

11..... פתח דבר - גרשון בקון

מאמרים

אריה יריב

שופטי עדת הקראים בפולין-ליטא לדורותיהם: פועלם, הישגיהם וכשליהם,
קשרי משפחה 17

אבנר הולצמן

נחום סוקולוב: בין עיתונות לציונות 57

אסף קניאל

על טהרה, היגיינה וקהילה: מקוואות במזרח אירופה, 1860-1939 79

עדה גבל

פרק לא נודע בתולדות דפוס ראם לשפ"ן הסופר 115

עוז בלומן

בדרכים גבוהות: המפנה ביחסו של הלל צייטלין לכודהיזם וסיבותיו 133

אסתר לפון-קנדלשיין

"יהודיה": בית ספר לבנות בוורשה (1892-1942) 159

אמה זהר

ספרי יזכור כמקור היסטורי: המקרה של המורה לאה חמילבסקי מבית הספר
ע"ש בורוכוב של ציש"א בקאליש 195

אביחי צור

"דמות אגדתית": על קבלת הדין של "הרבי הלוחם" מרדזין
ועל הפרדוקס בין אקטיביות לפסיביות 213

פרים

אלה באואר

Marek Tuszewicki, *A Frog under the Tongue: Jewish Folk
Medicine in Eastern Europe* 239

יעקב שביט

243... 1936-1923 מפולין והעלייה מפורת העבודה והעלייה מפולין 1936-1923

רוני באר מרקס

247..... נורית אורחן, עומדות בניסיון – ראשית סיפורת הנשים המודרנית בידיש

גלי דרוקר בר-עם

251..... נתן כהן, יידיש בסימן קריאה: מלשון דיבור לשפת תרבות

255..... **תקצירים בעברית של המאמרים באנגלית**

259..... **ספרים שהתקבלו במערכת**

תוכן החלק האנגלי

9..... פתח דבר - גרשון בקון

מאמרים

אדם טלר

מסחר בין-תרבותי? פעילות מסחרית יהודית בצפון אירופה לקראת סוף
המאה ה-17..... 17

מנחם בלונדהיים ויאפ קולטהוף

ניסון ההתנקשות בקרקוב ב-1857 ותוצאתו: הקריירה של יוסף צבי הירש
דינר, רבה הראשי של אמסטרדם..... 49

אגניישקה קרצ'בסקה

מאבק על סף החיים עצמם: ליצירתה של מינקה זילברמן..... 71

טרזה קלימוביץ'

זיכרון בפעולה: טיפוח הזיכרון בבתי עלמין יהודיים בפולין..... 89

טומאש ליס

יהודים אשכנזים מגליציה בעולם האסלאם של בוסניה-הרצגובינה..... 113

לזכרם

אלז'ביטה קוסבסקה

שבח וייס (1935-2023)..... 141

1900

אלכסנדרה יקובצ'אק

Rachel Manekin, *The Rebellion of the Daughters: Jewish
153..... Women Runaways in Habsburg Galicia*

תמרה מורסל-אייזנברג

Edward Fram, *The Codification of Jewish Law on the
160..... Cusp of Modernity*

אולגה קרטשובה

Andrew Kornbluth, *The August Trials: The Holocaust and*
170 *Postwar Justice in Poland*

בריאן הורוביץ

Natalia Aleksion, *Conscious History: Polish Jewish Historians*
176 *before the Holocaust*

סקוט אורי

Lukasz Krzyzanowski, *Ghost Citizens: Jewish Return*
180 *to a Postwar City*

Tim Buchen, *Antisemitism in Galicia: Agitation, Politics and*
185 *Violence against Jews in the Late Habsburg Monarchy*

191 תקצירים באנגלית של המאמרים בעברית

199 רשימת המשתתפים בגלעד כח

פתח דבר

לעונג ולכבוד הוא לנו להציג את כרך כח של **גלעד** לקהל המלומדים באקדמיה וגם לקהל הקוראים הכללי. אורכו, רוחבו וגיוונו של המחקר בשדה הידע של תולדות יהדות פולין ותרבותה נפרסים כאן דרך המאמרים הכלולים בכרך. שני עורכי-המשנה הנכבדים של **גלעד** תרמו מחקרים חשובים, כל אחד בתחומו. אבנר הולצמן מציג נקודות מבט חדשות על הקריירה היצירתית רבת השנים של נחום סוקולוב (שדמותו מעטרת את כריכת הכרך), שהקיפה עיתונות, פוליטיקה ציונית וספרות עברית. הולצמן טוען כי אותה פעילות ספרותית לא זכתה להתייחסות מחקרית נאותה, והוא מקדיש לה חלק נכבד ממאמרו, ובמיוחד לפרסום כתב העת **האסיף**, שאותו ערך סוקולוב מתוך כוונה ליצור סינתזה בין שלושה אלמנטים עיקריים: השאיפה המשכילית הקלסית להכין את היהודים להשתלבות במציאות האירופית, המודרנית, בת הזמן; לשמר את הקשר עם העולם המסורתי בעזרת מאמרים מחקריים העוסקים בחכמי התלמוד ובמלומדים יהודים לאורך הדורות, ודרכם לתרום לגיבוש זהות יהודית אצל קהל הקוראים; ובה בעת טיפוח ספרות יפה בעברית. הצלחתו של **האסיף**, שכל מהדורה שלו נמכרה בכ-10,000-12,000 עותקים, הוכיחה את קיומו של קהל קוראים עברי שהיה צמא לפרסומים מסוג זה, ודרכה את יציאתם לאור של עיתונים יומיים בעברית, וכן את הופעתן של כמה וכמה סדרות של שנתונים ספרותיים ואינפורמטיביים. הולצמן סוקר גם את האבולוציה שהתרחשה בהשקפותיו של סוקולוב בנוגע להרצל ולציונות: ממתנגד ומסתייג הוא נהפך לתומך נלהב, שמאוחר יותר ירש את מקומו של הרצל בהנהגת התנועה כולה.

אדם טלר תרם דיון חדשני של המאפיינים המשותפים וגם של ההבדלים ההולכים וגדלים בין קהילות יהדות אשכנז במרכז אירופה ובמזרח אירופה בעת החדשה המוקדמת, תוך שהוא משלב בין מקורות כמותיים ואיכותניים ממחציתה השנייה של המאה ה-17. הוא הדגיש את הצורך להבין את ההתפתחות התרבותית של יהדות אשכנז דרך ניתוח מדוקדק של הדרכים שבעזרתן התקיימה אינטראקציה בין חלקיה השונים של אותה יהדות. המאמר מתרכז בעיקר בפן יחיד של אותם קשרי גומלין או הפרדה שנוצרו בעיקר סביב פעילות כלכלית, ומעלה שלוש שאלות עיקריות. ראשית,

כמה נפוצים היו הקשרים הכלכליים בין סוחרים יהודים משני האזורים העיקריים של יהדות אשכנז בעת החדשה המוקדמת? שנית, מה היה אופיים של קשרים אלה? שלישית, מה היו הגורמים התרבותיים שעיצבו את אותם קשרים? במרכז מחקרו טלר מעמיד את הרשימות השמיות של היהודים שתועדו כמבקרים בשניים מהירידים הטרנס-רגיונליים העיקריים של אירופה במחצית השנייה של המאה ה-17 – יריד לייפציג הגדול ויריד ורוצלב (ברסלאו), שהיה קטן יותר אך עדיין בעל חשיבות. רשימות שמיות אלה מספקות מידע על השאלה כמה ביקורים בכל שנה ערכו יהודים מאזורים שונים בכל יריד, ואף שהן פורסמו כבר במאה ה-19 בכתבי עת מדעיים יהודיים-גרמניים טלר מנתח אותן לראשונה בכוונה לאפיין את הכמות והאינטנסיביות של מסחר יהודי חוצה-גבולות בין מרכז אירופה ומזרחה. טלר עושה שימוש במקורות היסטוריים נוספים, איכותניים, דוגמת זיכרונותיה המפורסמים של גליקל מהמלין (1646-1724), תכתובות בין קבוצת סוחרים אשכנזים מהמבורג שעבדו תקופה מסוימת בקופנהגן בשנות השבעים של המאה ה-17, ועלוני יידיש ממחציתה השנייה של המאה ה-17, שהודפסו בזול וכוונו לקהל הרחב, והכילו טקסטים קצרים ומבדחים שהיו בהם גם התייחסויות סטראוטיפיות ליהודים פולנים. כל המקורות יחד מציעים תובנות בנוגע לכמה מהפקטורים התרבותיים שעיצבו את המפגש בין הסוחרים היהודים מהאימפריה הרומית הקדושה ומממלכת פולין-ליטא.

ההיסטוריה של מוסדות יהודיים שורשיים מהעת החדשה ועד לשואה מהווה תזמנה מרכזית בכמה מהמאמרים בכרך הנוכחי. וכך אריה יריב ממשיך במאמרו את מחקרו, שחלקו הראשון התפרסם בכרך **גלעד** הקודם ("לקורות השפטנות בעדת היהודים-הקראים בממלכת פולין-ליטא"), בנוגע למשרת השופט בקהילה היהודית-קראית מהמאה ה-16 ובמשך כשלוש מאות שנה, הכוללת ביוגרפיות קצרות של כל שופט ושופט. יריב בוחן את נסיבות היבחרותם לתפקיד, את פעילותם במהלך כהונתם, את מאבקייהם בתוך קהילותיהם ומאבקייהם למען אותן קהילות, את הישגיהם וכישלונותיהם ואת קשריהם המשפחתיים.

אסף קניאל הרים תרומה בדמות מחקר מקורי העוסק בשינויים בשמירת המצוות בקרב יהדות מזרח אירופה בחילופי המאות ה-19 וה-20 והפונקציונליות של מוסדות דתיים. קניאל עוסק במקווה הטהרה, שהיה מוסד מרכזי בכל קהילה יהודית מאז העת העתיקה, אך זכה לבחינה מועטה בלבד בעת המודרנית. קניאל ערך מחקר השוואתי בין העיתונות היהודית התקופתית למקורות אחרים, ובחן את המודל הכלכלי והארגוני של המקוואות, וכן את מצבם הפיזי ואת הבעיות שניצבו בפני נשים שביקשו להשתמש בהם. לבסוף נבחנת במאמר התופעה של נשים שנמנעו משימוש במקוואות, ואת תגובתה של החברה המסורתית למגמה זו. קניאל טוען כי דרך בחינת מקווה הטהרה – מוסד פולחני בעיקרו – ניתן ללמוד לא רק על פרקטיקת קיומן של מצוות הדת היהודית, אלא גם על מקומה של האישה במשפחה ובקהילה, וכן על התנהלותן של הקהילות מול האינטרסים המנוגדים של חבריהן והלחצים שיצרה המציאות.

במאה ה-19 הייתה הוצאת הספרים של רֶאָם (Romm) בוויילנה אחת המובילות במזרח אירופה בתחום פרסום טקסטים דתיים, והיא נודעה בעיקר בזכות המהדורה שלה לתלמוד הבבלי. עדה גבל במאמרה מציגה כמה עובדות ואנקדוטות לא ידועות עד כה על הוצאת הספרים המפורסמת, וכן עובדות היסטוריות שונות, דרך דמותו הצבעונית של שמואל שרגא פיינגזון, שנודע בשם העט "שפ"ן הסופר", המורכב מראשי התיבות של שמו. פיינגזון, שהיה מעורב מאוד בפעילויות של מפעל ההוצאה לאור, השתמש בידע ממקור ראשון שהיה בידו כדי לכתוב את ההיסטוריה של ראם. גבל מפרסמת כאן בפעם הראשונה חומרים שנשמטו מחיבורו ואשר שופכים אור על התהפוכות שעברו על ההוצאה בזמן ההתקוממות הפולנית של 1863, וכן על היחסים המורכבים שהיו בינה ובין צנזורים מטעם המדינה, וסיפור מזעזע על אכזריותם של הכוחות הרוסיים בדיכוי כסי התנגדות פולניים באזור פוניבז', עירו של פיינגזון. בכל זאת גבל מדגישה, כי על אף שפיינגזון הזכיר פרטים ושמות של אנשים מוכרים באופן מקומי הרי שחלק זה בסיפורו נותר בלתי מאומת.

שני מאמרים בכרך זה עוסקים בהיסטוריה וזיכרון של מוסדות חינוך יהודיים בפולין בתקופת בין מלחמות העולם. אסתר לפון-קנדלשיין מציגה כרוניקה של 50 שנות פעילות בית הספר לנערות יהודיה בוורשה, מוסד שהוגדר כאוניית הדגל של התנועה הציונית בשדה החינוך העברי לבנות. בהסתמכה על מגוון רחב של מקורות המחברת סוקרת בפירוט את ההיסטוריה של בית הספר, בעוד היא מציגה את האתגרים ואת ההישגים של החינוך הפרטי-לאומי לבנות. המאמר מפרט בנוסף גם רשימה ארוכה של אינטלקטואלים מובילים ומחנכים שהיו קשורים לבית הספר לאורך השנים בהנהלה, באדמיניסטרציה או בסגל ההוראה, דוגמת נחום סוקולוב או פועה רקובסקי – החלוצה הציונית-פמיניסטית שהייתה מנהלת המוסד – והמורים עמנואל רינגלבלום ואברהם לוי, שנודעו בפעילותם בתקופה השואה.

אמה זהר מדגימה כיצד משמשים ספרי יזכור לקהילות שהושמדו בשואה כמקורות היסטוריים, בעזרת מקרה המבחן של סיפור חייה והקריירה של לאה חמילבסקי כמורה בבית הספר ע"ש בורוכוב מרשת החנוך צי"ש"א בעיר קאליש. זהר משווה טיטה מוקדמת שהגישה חמילבסקי למערכת ספר היזכור לקהילת קאליש עם החיבור שהתפרסם באותו ספר בסופו של דבר, ועומדת על הפערים הניכרים בין שתי הגרסאות. באופן בולט לעין הוסרו מהגרסה שהתפרסמה בספר כל ביטויי הרגש והדעה האישיים של חמילבסקי, וכן תיאורים של התנסויותיה האישיות וביטויי צער עמוק על החיים שנגדעו, ועל מכריה שנספו בשואה. ניתוח תהליך העריכה והנטייה לשאוף לנוסח אחיד בספר לזכר קהילת קאליש, כמו בספרי יזכור אחרים, נוגד את התפיסה הרווחת, כי הנרטיבים בספרי היזכור הם בפשטות אסופה של אגו-דוקומנטים; וכך ממצאיה של זהר בדבר העריכה שהתבצעה בספר היזכור מהווים הנחיה ואזהרה לכל חוקר או קורא עתידיים שיבקשו לעשות שימוש באוסף הנרחב של ספרי יזכור, המונה מאות של כרכים, לשחזור העבר והבנתו.

המאמר האחרון העוסק במוסדות, זה של טרזה קלימוביץ', מנתח את מקומם של כמעט 1,200 (נכון לשנת 2017) בתי קברות יהודיים בפולין דהיום, בגישות חדשות לזיכרון הלאומי הפולני ולמקום שתופסים יהודים כנרטיב הזה. קלימוביץ' מנתחת את פעילותם של שלושה ארגונים שונים, שכל אחד מהם מתרכז בתקופת זמן אחרת: הארגון לשימור המורשת היהודית מתרכז בהווה, בעוד קרן "מצבה" מקדישה עצמה לעבר, ואגודת "באר הזיכרון" מכוונת לעתיד. מצבם הפיזי של בתי הקברות משקף עשורים של הזנחה מכוונת, את החיסרון בצאצאים חיים שיכלו לטפח זיכרון, ואת בורותן, העוברת בירושה, של הקהילות המקומיות שבתי הקברות הזנוחים נמצאים בתחומן או גובלים בו. על פי השקפתה של קלימוביץ' הדיונים בנוגע לשימורם או הריסתם של בתי הקברות משקפים משחקי כוח, והופכים לעדשות שדרכן מתמקדות סוגיות של זהויות מנוגדות ונרטיבים היסטוריים. הגדרת המושג "התמורשתות (Heritagization) של מורשת דיסוננטית" על ידי המחברת עשויה לספק כלים לפירוש מחדש וביקורת של הזיכרון והזהות הלאומית-פולנית.

שלושה מאמרים בכרך הנוכחי עוסקים בספרות ובמחשבת ישראל. עוז בלומן מנתח את ההתפתחויות האינטלקטואליות והפילוסופיות בקריירה של הסופר, המיסטיקן והעיתונאי הלל צייטלין, וסוקר את השינויים ביחסו של צייטלין לכבודהיזם בעשורים הראשונים של המאה ה-20. מאמריו הראשונים של צייטלין בנושא משקפים יחס שלילי בדרך כלל, שעל פיו הכודהיזם מאופיין בתפיסת עולם פסימית; אולם לאחר מלחמת העולם הראשונה שינה בהדרגה את דעתו מן הקצה אל הקצה ביחס לכודהיזם וגם ביחס לדתות אחרות מהמזרח הרחוק, השווה אותן ליהדות ואף תרגם כמה טקסטים בודהיסטיים לעברית. בעוד שביוגרפיות קונבנציונליות של צייטלין מתייחסות לעשורים אלה בחייו כתקופה של "חזרה בתשובה", בלומן משייך את השינויים אצל צייטלין לתנועות הספיריטואליסטיות שנסדו זה מכבר בפולין, ברוסיה ובגרמניה, ובמיוחד ללשכות התאוסופיות בוורשה. מעגלים חברתיים תאוסופיים אלה זכו עד כה לתשומת לב מחקרית מוגבלת בלבד, במיוחד בהקשר היהודי. השקפותיו החדשות של צייטלין על בודהיזם מומחשות בחיבורו "בדרכים גבוהות", שפורסם במקור בידיש, תורגם לעברית וצורף כנספח למאמרו של בלומן.

אגנישקה קרצ'בסקה בוחנת את מפעלה הספרותי של מינקה זילברמן, סופרת יהודייה אחת מני רבות של תקופת בין המלחמות בפולין, שיצירותיה נותרו במידה רבה עלומות משום שהתפרסמו באקראיות באכסניות ספרותיות שונות כמו כתבי עת, עיתונים ואף עיתוני ילדים, וכתוצאה מכך אבדו חלקים מיצירותיה בחורבן שהמיטו מלחמת העולם השנייה והשוואה. קרצ'בסקה בוחנת את שירתה של זילברמן, שהתפרסמה בכתבי עת לילדים יהודים-פולנים, את פרסומיה העיתונאיים ואת אסופת שיריה היחידה שראתה אור, בשנת 1937. הציונות הייתה נושא מרכזי בשיריה ובמחזותיה של זילברמן לילדים, ולדעתה את הפתרון לקושי וליגון בגלות יש למצוא בדור היהודי הצעיר, החזק והגאה, שעבורו המאבק עבור עלייה לארץ ישראל הוא

המשימה החשובה ביותר של חייו. בניגוד לפרסומים אקראיים אלה, אסופת שיריה של זילברמן "בצל החיים" כוונה לקהל בוגר יותר וביטאה מצב רוח שונה בתכלית. כאן לא נמצאו עוד שירי ילדים אופטימיים או פואמות ציוניות מלאות מוטיבציה פוליטית, אלא הדגשה של הצללים העגומים של חיי היום-יום, של דיכוי וייאוש ולעיתים גם מרירות, מבלי להזכיר נושאים יהודיים.

במאמר השלישי והאחרון בחלק זה מנסה אביחי צור לשנות את הדיכוטומיה הנוקשה המשמשת בדרך כלל בהתייחסות לשאלת האקטיביות או הפסיביות של היהודים בתקופת השואה, בכך שהוא מייצר מושגים חדשים שיסבירו טוב יותר את פעלונותם ההיסטורית. המחבר משיג זאת באמצעות סקירת מקרה מבחן וניתוח דמותו של רבי שמואל שלמה ליינר, האדמו"ר מרדזין, והשקפתו הדתית הייחודית המשתקפת מהספרות ההגיוגרפית שנכתבה עליו, וגם ממעשיות ואגדות המתארות את מעשיו בזמן השואה. כמקורות היסטוריים חומרים אלה הם בעלי ערך מוגבל, אך מטרתו של צור במאמרו היא אחרת: להציע ניתוח פנומנולוגי-הרמנויטי של השקפתו הדתית של ליינר כפי שהיא משתקפת בזיכרון הקולקטיבי, שבמשך הזמן הגדירו כ"הרבי הלוחם". תיאור זה ניכר בגרסאות שונות ולעיתים סותרות של המקורות ואף בגוזמות, שמועות ומעשיות מומצאות. המחבר מייצב את דמותו ההיסטורית של הרבי בהקשר של אירועי השואה, ובמידה רבה גם בטרמינולוגיה ובגישה התאולוגית של חצר איזביצה-ירדזין, שהחלה באמצע המאה ה-19.

שני מחקרים היסטוריים העוסקים בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 חותמים את אסופת המאמרים בכרך הגלעד הנוכחי. מנחם בלונדהיים תורם את מה שהוא במהותו מחקר היסטוריוגרפי של ניסיון ההתנגשות ביוסף צבי דינר בקרקוב בשנת 1857. דינר, שהיה אז בן 24, שרד את ניסיון ההתנגשות והפך ברבות השנים להיות רבה של אמסטרדם – תפקיד שבו כיהן שנים רבות – וחוקר תלמוד בעל שעור קומה. עניין שנותר סתום ולא מוסבר מאז היה המניע האפשרי של התוקף, ומאמרו של בלונדהיים מציע ארבעה מניעים אפשריים למעשיו. שניים מהמניעים המוצעים מתרכזים באישיותו של דינר, כלומר ביכולותיו האינטלקטואליות ובנחישותו, והשניים הנותרים מתרכזים בהשקפות הדתיות השנויות במחלוקת, כביכול, שבהן צידד: השכלה וציונות. המחבר בוחן את כל ארבעת המניעים לניסיון ההתנגשות כדינר, דוחה כמה מהם ומאמץ כמה אחרים, בעוד שכל הגישות ההיסטוריוגרפיות השונות שהוא מציע עורכות הקבלה בין האירוע של שנת 1857 לבין הקריירה הרבנית והתלמודית הארוכה והמרשימה של דינר באמסטרדם.

ההגירה היהודית מגליציה לווינה, או למרכזים עירוניים גדולים אחרים בתוך האימפריה האוסטרית, וכמוה ההגירה אל מחוץ לאימפריה, זכו להתייחסויות נרחבות במחקר ההיסטורי במשך עשורים. מאמרו של טומאש ליס הוא על כן חלוצי בכך שהוא עוסק בהגירה הקטנה מבחינה מספרית אך הראויה לבחינה של יהודים מגליציה שהתיישבו בבוסניה-הרצגובינה. ליס עוקב אחר הצמיחה הדמוגרפית של

הקהילה היהודית-אשכנזית שם ומתאר את המבנה הכלכלי והחברתי שלה, וכן את היחסים המורכבים עם הקהילה היהודית-ספרדית הוותיקה, והכול מתוך התייחסות להקשר הרחב יותר של המדיניות האימפריאלית באזור. עבור אותם מהגרים יהודים-אשכנזים החיים בארץ שבה האסלאם היה אחת מהדתות הדומיננטיות יצרו חוויה חדשה בתכלית.

לכסוף, אלז'בייטה קוסבסקה חיברה הספד מרגש לזכרו של פרופ' שבח וייס, שנפטר ב-2023. היא מתארת את שנות היכרותם האישית הארוכות, ומדגישה כי וייס היה דמות מוכרת ואהודה בפולין גם שנים רבות לאחר שכבר לא שימש שם עוד כשגריר ישראל. וייס מלא תפקיד חשוב בשימור הזיכרון ההיסטורי, בהכרה בצלקות העבר ובחיפוש אחר דרכים קונסטרוקטיביות לקדם את היחסים בין פולין ובין ישראל והעם היהודי. הוא שימש בנוסף כדובר וכשגריר לא רשמי לשני העמים, עם קשרים ורגשות עמוקים כלפי שניהם. לפרופ' וייס היה גם קשר ארוך שנים עם המכון לחקר תולדות יהדות פולין ויחסי ישראל-פולין באוניברסיטת תל אביב ועם כתב העת גלעד, המוצא לאור על ידי אותו מכון. הוא היה ממייסדיו בשנת 2004, ושימש כחבר בוועדה המנהלת שלו במשך כ-15 שנה.

מקבץ ביקורות ספרים ורשימת ספרים שהתקבלו במערכת חותמים את כרך כח. עם חתימת כרך זה של גלעד ברצוני להודות מקרב לב לכל מי שסייע בהפקתו. ראשית כול לעורכי המשנה אבנר הולצמן, סקוט אורי ואדם טלר, שתמיד היו מוכנים לסייע בכל דרך אפשרית, ושתרומותיהם לכרך זה נמצאות בין דפינו. תודה מיוחדת למנהל המערכת, דרור שגב, שליווה את תהליך ההפקה הארוך בכישרון, סובלנות ותשומת לב בלתי מתפשרת לפרטים, שבסופו ניתן להציג את הכרך לציבור הקוראים. אחרונים חביבים יצוינו בתודה האנשים והנשים הרבים המאפשרים, הן בחומר והן ברוח, את הוצאתו לאור של כרך זה: פרופ' חוי דרייפוס, ראשת המכון לחקר תולדות יהדות פולין ויחסי ישראל-פולין באוניברסיטת תל אביב; פרופ' אברהם נוברשטרן, ראש בית שלום עליכם; אבי בן-אמתי, עורך הלשון של החלק העברי; רוביק דניאלי, עורך הלשון של החלק האנגלי; שרה אפל, מזכירת מרכז גולדשטיין-גורן לחקר התפוצות באוניברסיטת תל אביב. כולם יבואו על הברכה על עזרתם החשובה.

גרשון בקון